આધુનિક અંધશ્રદ્ધા.

મોલએર

હરગોવનદાસ હરજીવનદાસ

બુકસેલર.

॥ ॐ तत्सत् परमात्मने नमः ॥

આધુનિક અંધશ્રદ્ધા.

લેખક.

ગુલાબીરામ રણછોડ પંડ્યા.

મુ. ડાકોર.

પ્રકાશક

ત્રિભુવનદાસ દલપતરામ પટેલ.

શાહપુર વનમાળીવાંકાની પોળ—અમદાવાદ.

સોલ એજન્ટ:-

હરગોવનદાસ હરજીવનદાસ બુકસેલર.

૨૬૩૦, પાનકોર નાકા—અમદાવાદ.

આવૃત્તિ ૪ થી. પ્રત ૨૦૦૦

સંવત ૧૯૭૬ સને ૧૯૨૦

કીંમત રૂ. ૦-૪-૦

અમદાવાદ શહાપુર વનમાળી વાંકાની પોળમાં હરિભાઈ હલપતરામે પોતાના “સૂર્યોદય” પ્રેસમાં છાપી.

લેખકના બે બોલ.

આજકાલ આપણા હિંદુઓ ધર્મને બ્હાને હજારો રૂપિયા ખર્ચ કરે છે, અને તેથી પોતાને કૃતકૃત્ય માને છે; પરંતુ ધર્મનું ખરૂં રહસ્ય સમજ્યા વિના કેવળ ધર્મઢોંગીઓના આડંબરથી અંજાઇ તેઓના આંતરિક જીવનચરિત્રો તરફ દુર્લક્ષ કરી હજારો અને લાખો રૂપિયા અંધપરંપરા ન્યાયે ધર્મના નામે વાવરે છે. **જે દાનથી ધર્મનું આત્માનું કે જનસમાજનું કલ્યાણ ન થાય તેવા દાનને ધર્મ માનવો તેનું નામજ અંધશ્રદ્ધા.**

હાલ આપણા દેશમાં ઘણા માણસો ફક્ત અંધશ્રદ્ધાળુઓના દ્રવ્યથીજ તાગડધિન્ના કરી નિરૂદ્યમી બની બેસી રહે છે. જાણે પોતાને મફતના માલ ખાવાનેજ ઇશ્વરે સરજેલા છે, અને તેઓનું પોષણ કરવામાંજ ધર્મનું રહસ્ય સમાયેલું છે એમ તેઓ સર્વને મનાવે છે. તેઓ નથી તો ધર્મનું કલ્યાણ કરતા, અથવા નથી પોતાના આત્માનું કે દેશનું કલ્યાણ કરતા; ફક્ત પોતાની ક્ષુદ્ર વિષયવાસનાઓને પોષીને પાપ કર્મમાં પ્રવર્તે છે.

આ લેખ કોઈના ઉપર દ્વેષભાવથી કે કોઇની નિંદા કરવાના હેતુથી લખવામાં આવ્યો નથી, પરંતુ આજકાલ આપણી અંધશ્રદ્ધાથી આપણા દ્રવ્યની કેવી અને કેટલી ખુવારી થાય છે તેનું દિગ્દર્શન

કરાવવાના કારણેજ લખવામાં આવ્યો છે. મ્હારા અને આ લેખમાં વર્ણવેલા ધર્મઢોંગીઓનો પ્રસંગ અક્ષરશઃ સત્ય છે. તેવા ધુતારાઓની જાળમાં નહિ સપડાવાના ઉપદેશ રૂપજ આ હકીકત સજ્જનો સમક્ષ મૂકવામાં આવી છે. એવે નિરક્ષર હોવા છતાં પણ ખાલી વિદ્વતાનો ઢોળ બતાવી ભોળા અને અંધશ્રદ્ધાળુ જનોને ભરમાવનારાઓની અત્યારે આ ભારતભૂમિમાં ખોટ નથી. માટે મ્હારા ભોળા બંધુઓ તેવા ધર્મઢોંગીઓને ઓળખી કહાડી તેમને દૂરથી નવગજના નમસ્કાર કરી ધર્મના ખરા રહસ્યને સમજતા થશે, તો આ લેખકનો પરિશ્રમ સફળ થયો ગણાશે. સુજ્ઞેષુ કિં બહુના.

તા. ક. આ નાનકડા કાવ્યમાં જે જે સાક્ષરોનાં કાવ્યો લેવામાં આવ્યાં છે તેમનો આભાર સહિત ઉપકાર માનવામાં આવે છે.

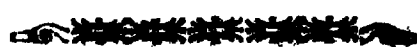
ડંકપુર.
ભાદ્રપદ શુક્લ નવમી.
સંવત ૧૯૭૨.

બુલાખીરામ રણછોડ પંડ્યા.

॥ तत्सत् परमात्मने नमः ॥

આધુનિક અંધશ્રદ્ધા.

હરિગીત.

હું એક દિવસ સવારમાંહી સ્નાન સંધ્યાદિ કરી,
મુજ ઘેરથી જાવા બજારે નીકળ્યો તૈયાર થઈ;
તે દિવસ પૂર્ણિમા હતી આસોતણી તેથી કરી,
ઝાઝી હતી ત્યાં ભીડ રસ્તા માંહિ યાત્રાળુ તણી. ૧

રસ્તે ઘણી મુશ્કેલીથી હું તે સમે જાતો હતો,
પળવાર થઇ જાતાં હતાં નિર્દોષ કૈં આલિંગનો;
ઉભા હતા ત્યાં ચાર શિષ્યો સાથ રસ્તે મ્હાતમા,
જાણે ઉભા ગણુ વર્ગ સાથે શંભુના સરખા બીજા. ૨

દેખી હૃદયમાં પ્રેમ મુજને પ્રકટતાં હું ત્યાં ગયો,
બે હસ્તથી વંદન કરી મ્હામો જઈ ઉભો રહ્યો;
જાણે અમી વરસાવતા નિજ નેત્ર મુજપર નાંખીને,
" બચ્ચા કહાં રહેતા તુ હૈ " એવી રીતે પૂછ્યું મ્હને. ૩

મ્હેં હસ્ત જોડીને કહ્યું આ નગરનો હું વિપ્ર છું,
ને આપ જેવા સંતજનની ચરણરજ પંકજ છું;

બોલ્યા પછી તે મ્હાતમા "બચ્ચા બડા તું ભક્ત હૈ,
ઇચ્છા હમારી આજ તેરા ધામકો પાવન કરે." ૪
મ્હેં તો વિચાર્યું આજનો દિન ઊગિયો સુવર્ણનો,
આવ્યો અચાનક યોગ રૂડા સંતની સેવા તણો;
બોલ્યો પ્રભુ ધનભાગ્ય મ્હારૂં દાસને આજ્ઞા કરો,
સેવા કરી થાઉં કૃતારથ ધામ મુજ પાવન કરો. ૫
યોગી કહે "હમ આજ તેરે ધામ રોટી પાયગે,
દિખલાવ તેરા ધામ ચેલા સંગ તેરી આયગે;"
હું બોલીયો ચાલો પ્રભુ દુકાન મ્હારી દાખવું,
તે ઠામ દશ વાગે પ્રભુ કરૂણા કરીને આવવું. ૬
ચાલ્યા બજારે તે પછી સૌ શિષ્ય હું ને સંત તે,
ગિરદી ઘણી જામી હતી મુશ્કેલ કરવો પંથને;
જાણે ચઢ્યું પૂર માનવીનું મસ્તકો મોજાં સમાં,
કેં લાલ લીલાં મચ્છ જેવાં પાઘડાં હાલી રહ્યાં. ૭
નોકા સમી ત્યાં ગાડીઓ કેં કેં જતી દેખાય ને,
નીચાં ઉંચાં બે બાજુનાં ઘર ભેખડો જેવાં દિસે;
કો આવતા કો જાય છે કો વમળ પેઠ ફર્યા કરે,
વ્હેતી સરિતા હોય ત્હેવો દ્રશ્ય ત્યાં નજરે પડે. ૮
ચઢીને અમે વમળે મહા મુશ્કેલીથી મધ્યે પડ્યા,
સદ્ભાગ્યથી ગુરૂ શિષ્ય ને હું દુકાને પહોંચી ગયા;
ગુરૂને કહ્યું આ ઠામ સર્વે આવજો દશ વાગતાં,
હું વાટ જોતો આપની આશીષ લૈ વેળા યહાં. ૯

કરીને વિદાય પછી વિચાર્યું શી રીતે કરવું હવે,
આ ભીડ ભેદી ઘેર કેવી રીત જાવું માહરે;
ઘરમાંહી આવે તાવ તેતો વાત યાદ રહી નહિં,
કરશે રસોઇ કોણ સંતો કારણે ઘરમાં તહીં. ૧૦
બેઠો દુકાને હાથમાં કંઇ કામ લેવું ના ગમે,
મુજ ચિત્ત ચકડોળે ચઢયું કેવી રીતે કરવું હવે;
મુજ દેહ દુકાને હતો મન તો હતું વિચારમાં,
કરવી વ્યવસ્થા શી રીતે આવે ન કાંઇ ખ્યાલમાં. ૧૧
ઉઠયો પછી દુકાનથી નવ વાગતાં ઘર આવવા,
સંતો બિચારા દુઃખી થાશે વાર થાશે જો કદા;
લઈ શાક આવ્યો ઘેર તો કંઇ રંગ જુદો ત્યાં હતો,
તે જોઇને મુજ મન વિષે બહુ ખેદ તો વ્યાપી ગયો. ૧૨
આવ્યો હતો મુજ પ્રેમદાને તાવ ઝાઝો તે સમે,
બે ચાર ઓઢી ગોદડાં તે તો સુતીં'તી તે સમે;
ઘરમાં હતાં બે બાળ કે'વા લાગિયાં રહીને તહીં,
"બાપા ચઢયો છે તાવ મ્હારી માત આ સૂતી અહીં." ૧૩
ઉર એક ચિંતા તો હતી તેમાં વળી બીજી ભળી,
પડતા ઉપર પાટુ પડે તેવી દશા મ્હારી થઇ;
મનમાં મુઝાયો હું ઘણો કરવું હવે કેવી રીતે,
આ બાળકો ને યોગિયોની પેર કરવી શી રીતે. ૧૪
આવ્યો બજારે હું ફરી કંઈ લોકને ભેળી કરી,
લીધી રૂપૈયા બે તણી બરફી અને ભાજી પુરી;

બેઠા દુકાને વાટ જોતો સંતને આવ્યા તણી,
દશનો થતાં ડંકો સવારી આવી ત્યાં સંતો તણી. ૧૫
પાયે લાગી હું બોલિયો ચાલો પ્રભુ તો કે' "ચલો"
ચાલ્યા પછી સરવે અમો આવ્યા ગૃહે આનંદમાં;
આદર કરી અદકો પછી મુજ ગૃહવિષે પધરાવિયા,
આજ્ઞા કરો હાજર ઉભો છું દાસ પર કરીને દયા. ૧૬
કહે સંત "કિતની દેર હે" તો મ્હેં કહ્યું તૈયાર છે,
"જલપાત્ર દે દે" સંત બોલ્યા મ્હેં કહ્યું તૈયાર છે;
મ્હેં તો બિછાવ્યા પાટલા સૌ સંતને પધરાવવા,
પત્રાળીઓ મુકી દીધી મંડળ કરી જળનાં ત્યહાં. ૧૭
પ્રીતે પખાળી ચર્ણ સૌ તૈયાર થઇ ઉભા તહીં,
આવો બિરાજો પાટલે મ્હેં એમ ત્યાં વાણી કહી;
મધ્યે બિરાજ્યા મ્હાતમા બે પાસ શિષ્યો શોભતા,
જેવા ગ્રહોમાં ચંદ્ર શોભે તેમ તે શોભી રહ્યા. ૧૮
મ્હેં પિરશ્યાં પત્રાળીમાં ખરણી અને પુરી ત્યહાં,
મુરબ્બું અથાણું કેરીનું મરચાં તણી ચટણી ત્યહાં;
જે જોઇએ તે માગજો બેસો જમો મહારાજજી,
એવું કહી મ્હેં આજની બીના ટુંકામાં સૌ કહી. ૧૯
ત્યાં બોલિયા યોગી "બડાહે ભક્ત તું ભગવંતકા,
કરતા બડા સન્માન તું યજમાન સાધુ સંતકા;
કુચ બહુ બહુ લાયહે ક્યા ખાંકકા પત્થર ઘાસ,
હમ યોગિયોકા આજ ત્હેં બુલાકે ઠગ કિયા. ૨૦

દો ચાર દિનસે ક્ષેત્રમેં લાડુ જલેબી ખાવતા,
એસા કછુ હુમ જાનતે તો કાયકું ર્‌હાં આવતા;
હુમ જાનતાકે આજ પક્કે માલ પાયેંગે યહાં,
કંગાલ તું કયા કર શકે સન્માન સાધુ સંતકા." ૨૧
જે ભક્તિની જયોતિ હતી મુજ ઉરમાં તે ગુલ થઈ,
ધિક્કાર વ્યાપ્યો મુજને કો દાંભિકો આવ્યા અહીં;
મ્હેં ઓળખ્યા સાધુ તણા પોશાકમાં શયતાનને,
જાણ્યું સુવર્ણ થકી મઢેલા ઝેરના આ કુંભ છે. ૨૨
ગર્દભ દિસે આ સિંહ કેરા ચામડે વિંટાયલા,
રે! રે! પ્રભુ મ્હેં શું કર્યું અપરાધની કરજે ક્ષમા;
હું બોલિયો મહારાજ જે શક્તિ હતી તે મ્હેં કર્યું,
અપરાધ મ્હેં કીધો પ્રભુનો આજ આવું આદર્યું. ૨૩
ઉઠયા જમી તે સંત(!)બાળક માટ કાંઈ ન રાખિયું,
પીડા ટળે ઝટ તો ભલું મ્હેં એમ અંતરમાં ચહ્યું;
અડ્ડો લગાવ્યો ઢોંગીએ બેઠા બિછાનું પાથરી,
યમદૂત શ્યા ઉઠે નહિ ચોટયા ગુંદરની ગારથી. ૨૪
મુજને કહ્યું કે "અબ ખર્ચા બાત કછુ તુજકો કહે,
કછુ વસ્ત્ર દે દે સંતકો ઈતના હમારા સ્વાલ હે;"
શક્તિ નથી મહારાજ મ્હારી એમ મ્હેં મુખે કહ્યું,
જે સાંભળી તે ઢોંગીયોએ કોપથી મુજને કહ્યું. ૨૫
" તુમ દેખના હમ યોગિયોકા સ્વાલ ર્‌હે મિથ્યા કિયા,
હમકો સતાયા આજ ઉસકા ફલ અવશ્યહિ પાઓગા;"

તો મ્હેં કહ્યું કે સંત કો દિ શ્રાપ તો દેતા નથી,
ને ઢોંગીઓના શ્રાપ તે તો અંગને અડતા નથી. ૨૬
બોલ્યા ઘણા અપશબ્દ ઝાઝી રીસ મુજ ઉપર કરી,
"તું કયા સમજતા શ્રાપ દેકે ભસ્મ મેં કરતા અભી,"
આ સાંભળીને વેણુ મ્હારા ઉરમાં અગ્નિ થયો,
અતિ ક્રોધની ઉર્મી થકી નિષ્ઠુર વચન હું બોલીયો. ૨૭
"જાઓ ધુતારા જોગટાઓ જોગને લજાવતા,
સાધુ બની શું સાધિયું છો સો અતિથી નર્કના;
ખાઇ મફતના માલ પાપી પીંડનું પોષણ કરો,
મસ્તાન પાડાશ્યા બની શું દેશનું હિત આદરો. ૨૮
તમ અંગ ઉપર છે ગરમ આ વસ્ત્ર તેમ છતાં તમે,
મુજ પાસ માગો વસ્ત્ર બીજાં ધિક્ક છે તમ ભેખને;
મ્હારા સમા ભોળાજનોને છેતરો પાખંડથી,
જાઓ સિધાવો આંહિથી આગું હવે કહેતો નથી." ૨૯
ઉઠયા પછી એ જોગને લજવાવનારા જોગટા,
વાગ્યા બરાબર બાર ત્યાર પછી ટળી મ્હારી પીડા;
બાળક બિચારાં માહ્યરાં ભૂખ્યાં રહ્યાં કોવારથી,
તરૂણિ બિચારી તાવલીની ખબર પણ પૂછી નથી. ૩૦
આજે ઉઠી કો દુષ્ટનું મ્હેં મુખ તો જોયું હશે,
આ પૂર્ણિમાનો દિવસ આજ અકાજ મ્હેં ખોયો ખરે;
પાણી કર્યું મુજ ગાંઠથી દુકાનનો વકરો ગયો,
મેં પોષિયા પાખંડીને હું અધમઅજ્ઞાણુ થયો. ૩૧

ખાઈ મફતના માલ આવા મસ્ત પાડા શ્યા ફરે,
એ ચાર રાખે ચેલિયો ગાંજો સુક્કો પીતા ફરે.

*　　*　　*　　*

એ અંધશ્રદ્ધાળુ જનો આ વાત વાંચી સાર લ્યો,
પૈસા તમારાનો તમો ઉપયોગ શુભ ઠામે કરો;
મેવા મિઠાઈ આપીને પાખંડીને પોષો નહિં,
વિષથી ભરેલા નાગને પયપાન દઇ પોષો નહિ. ૩૨
ખાઈ મફતના માલ બાવા મસ્ત પાડા શ્યા ફરે,
બે ચાર રાખે ચેલિયો ગાંજો સુકો પીતા ફરે;
આડંબરેથી આંજીને જગ ધુતનારા તેજ છે,
આ દેશને આપત્તિમાં ડૂબાવનારા તેજ છે. ૩૩
બાળક તમારાં પાઈ માટે પેટ કૂટીને રડે,
તેને ન આપો પાઇ પણ પાખંડીને પોષો તમે;
એ અંધશ્રદ્ધા કેટલી શાણા વિચાર કરો ઉરે,
એ શું તમારા દેશનું કે ધર્મનું રૂડું કરે. ૩૪
પોતે પડે ઉંડા કુવામાં અન્યને ઉતારતા,
બાવા બની જગ ધૂતવાનો ઢોંગ જુઠ્ઠો ધારતા;
સંસારમાંથી ભાગીને સરકાર ને ઘરનારના,
માબાપના ને આપના ને સર્વના ખોટા કર્યા. ૩૫
ચશ્માં ચઢાવી બૂટ પ્હેરી છત્રી કરમાં ઝાલતા,
મન માનતાં વસ્ત્રો સજી નીચું નિહાળી ચાલતા;
વક્તા ઘણો તો શું થયું ? બકતો ઘણું તો શું થયું ?
મન વાંચ્છના ત્યાગી નહિ, સંસાર ત્યાગે શું થયું ? ૩૬
ઉપદેશ આપે અન્યને પણ આપ તો પાળે નહિ,

ખટરસ અને મિષ્ટાન્નના ભોજન વિના ચાલે નહિ;
દમડા દબાવી રાખતા, તો ધર્મનું લક્ષણ કયું ?
મદ મોહ લોભ તજ્યો નહિ સંસાર ત્યાગે શું થયું ? ૩૭

બાવા બની ચોળે વિભૂતિ મસ્તકે રાખે જટા,
ધુણી ધિકાવે અલખ ગાયે ઠાઠ રાખે સિદ્ધના;
મુખથી ઉચ્ચારે રામ ને હૈયું હળાહળથી ભર્યું,
મન મેલને ત્યાગ્યો નહિં, સંસાર ત્યાગે શું થયું ! ૩૮

જે ત્યાગ વૃત્તિ સંત તે જગમાં જવલ્લા હોય છે,
સો ભોગ રોગ સમાન માને નિર્વિકારી હોય છે;
તે ધર્મને તજતા નથી, ખટરસ કદી જમતા નથી,
તે દ્રવ્ય સંઘરતા નથી, ને નગ્રમાં વસતા નથી. ૩૯

તે કાલની કે કાળની ચિંતા કદી કરતા નથી,
તે માન કે અપમાનની પરવા કદી ધરતા નથી;
હું સિદ્ધ છું કે સંત છું એવું મુખે વદતા નથી,
નિજ વિદ્વતાનો ગર્વ તે મનમાં જરા ધરતા નથી, ૪૦

ભારેલ અગ્નિ પેઠ તે સંસારમાં છાના રહે,
જળમાં તણાતા હોય તેવી રીત તે ફરતા ફરે;
મુખથી રટે હરિનામ મિથ્યા દંભમાં દિન ના ખુએ,
પાષાણમાં ને કાષ્ઠમાં તે સર્વમાં હરિને જુએ. ૪૧

સાધુ તણાં જે લક્ષણો તે ઢોંગીઓમાં ના દિસે,
લાખો જનોમાં કોઈ એવા આવતા કો દિ હશે;
પણ કાગ કેરી પંક્તિમાં ના હંસ તો છાનો રહે,

રેણી અને કરણી વડે તે સર્વથી જુદો પડે. ૪૨
સંસાર ત્યાગી વિષય સૌનો ત્યાગ કીધો જેમણે,
તપ વ્રત કરી નિજ પ્રાણને વશ રાખવાનો જેમને;
તેવા જનોને ઘૃત અને પયના પદાર્થો આપીને,
શા માટ લલચાવી બગાડો ત્યાગ તેવાનો તમે. ૪૩

* * *

હે દેશના ધનવંત ને દાની દયાળુ સજ્જનો,
ધન દાન વેળાએ તમો વિવેક બુદ્ધિ વાપરો;
પાળો ભલે દુખથી પીડાતા અંધ તેમ અપંગને,
ટાળો દુખીનાં દર્દ લો આશીષ અંતરની મળે. ૪૪
વિદ્યા કળા વિજ્ઞાન અર્થે દ્રવ્ય કેરો વ્યય કરો,
આ દેશની આબાદીના પંથે રૂપૈયા વાવરો;
ધનવંત થાયે દેશ આ તેવા ઉપાયો આદરો,
લુચ્ચા ભિખારી થાય ઓછા તે રીતે વર્તન કરો. ૪૫
જે દ્રવ્યથી શુભ ધર્મની વૃદ્ધી જગતમાં થાય ના,
જે દ્રવ્યથી નિજ દેશની કારીગરી પોષાય ના;
જે દ્રવ્યથી વિદ્યા કળા વિજ્ઞાન વૃદ્ધી થાય ના,
જે દ્રવ્યથી દુઃખ ના ટળે પરમાર્થ તે કહેવાય ના. ૪૬
પાખંડીને પોષો તમે પરમાર્થ તે કહેવાય ના,
જશ ખાટવા ધન વાવરો પરમાર્થ તે કહેવાય ના;
નિજ સ્વાર્થ માટે જે કરો પરમાર્થ તે કહેવાય ના,
ભાસ્તા વિષે ધન જે ભરો પરમાર્થ તે કહેવાય ના.

પરમાર્થને બ્હાને હજારો રૂપિયા હોમાય છે,
જે દ્રવ્યથી કેવળ વિષયની વાસના પોષાય છે;
શણગાર ને શૃંગારમાં તે દ્રવ્યનો વ્યય થાય છે,
તે દ્રવ્ય દેનારા અને લેનારા નર્કે જાય છે. ૪૮
દ્રષ્ટિ તમારી અન્ય દેશો પર તમે નાંખી જુઓ,
ત્યાં ધર્મ સંસ્થાઓ તણી ખૂબી જરા ન્યાળી જુઓ;
લાખો રૂપૈયા ધર્મ સંસ્થામાં જમા ત્યાં થાય છે,
તે દ્રવ્યનો તે દેશના કલ્યાણમાં વ્યય થાય છે ૪૯
ખટરસ જમાડી દાંભિકોની વૃદ્ધિ તે કરતા નથી,
ભીખ આપીને ભીખ માગતો નિજ દેશને કરતા નથી;
લુચ્ચા લફંગા આળસુને આશરો દેતા નથી,
ને વૈભવોમાં ખર્ચ કરવા દાન તે દેતા નથી. ૫૦
તે દ્રવ્યથી ચાલે હજારો ધર્મનાં વિદ્યાલયો,
તે દ્રવ્યથી ચાલે હજારો ધર્મ ઔષધમંદિરો;
તે દ્રવ્યથી તે દેશની કારીગરી પોષાય છે,
એ રીતે ત્યાં ધર્મના પૈસા તણો વ્યય થાય છે. ૫૧
આ દેશમાં ઢોંગી ધુતારા ધર્મનું બ્હાનું ધરી,
લાખો રૂપૈયા લૂટતા ભોળા જનોને ભોળવી;
“દેખો હમારા લાલજીકો લડુ ચૈયે ખાંડકા,
દો ચાર ગૈયે થાક કરકે ભોગ તું ભગવાનકા. ૫૨
સુવર્ણ મોતીમાલકા શૃંગાર ચૈયે લાલકો,
સેવા બનાકે ઔર છત્રપલંગ દે દે લાલકો;

શ્રી લાલજીકે દ્વારકો તું ચાંદીસે મઢવાયદે,
મહાભોગમેં કછુ દામકો તું ચ્હડાં જમા કરવાયદે. ૫૩
પક્કે કપૂરી પાન અચ્છે દેખ લાના ચ્હાઇએ,
મ્હા મૂલ સચ્ચે મોતીકા ચુના લગાના ચ્હાઇએ;
કથ્થા સુપારી ઔર કેસર કસ્તુરી ભી ડાલના,
બીડા બનાના પ્રેમસે મુખવાસ મેરે લાલકા. ૫૪
ગૌ બેલ ગાડી લાલકી ઘોડા ગધેયા લાલકા,
સબ ચેલી ચેલા લાલજીકા મેં બધેગા લાલકા;
તું લાલજીકા ભક્ત લાડ લડાવ મેરે લાલકું,"
સૌ લાલજીનું નામ ને મહારાજજીના કામનું. ૫૫
લાખો કરોડો દામની એ રીત આહુતિ થતી,
તેથી કરી આ દેશની થાતી જરૂર અધોગતી;
જે દેશમાં નાણા તણો ઉપયોગ ઉલટો થાય છે,
તે દેશ લક્ષ્મિવંત હોય છતાં ગરીબ ગણાય છે. ૫૬
આ દેશમાં લાખો જનો ધંધો તજી નિજ ઘેરથી,
ખાવા મફતના માલ સાધુ થાય છે પાખંડથી;
ભમતા ફરે તે દેશમાં જ્યાં જ્યાં સદાવ્રત હોય ત્યાં,
મેવા મિઠાઇ ખાઇને બેફિકર થઈ વસતા ત્યહાં; ૫૭
નિર્ધન બિચારા દેશના કારીગરો મહેનત કરે,
સૂકો મળે ના રોટલો ભરતા પરાણે પેટ કે,
જે આળસુ એદી બની કરનાર નિર્ધન દેશને;
તેતો સદાવૃતમાં સુખે મનમાનતાં ભોજન જમે. ૫૮

નિર્ધન તણાં સંતાન પૈસા વગર વિદ્યા ના ભણે,
ઉત્સાહી બુદ્ધિવંત હોયે તોય તે પાછા પડે;
કારીગરી આ દેશની આશ્રય વિના લય થાય છે,
ને દેશ આખો અંધશ્રદ્ધામાં તણાતો જાય છે. ૫૯
લાખો જનો ભૂખે મરી પરધર્મમાં વટલાય છે,
ને કંઇ હજારો મણુ તણા દરરોજ ભોગ ધરાય છે;
તે વાતનો વિચાર કોઈ દીલમાં કરતા નથી,
હું શ્રેષ્ઠ મ્હારો ધર્મ રૂડો એમ લડતા અન્યથી. ૬૦
પરધર્મીઓ આ દેશમાં નિજધર્મની વૃદ્ધિ થવા,
તે ચિત્ત સૌનાં ખેંચવા કરતા પ્રકાર નવા નવા;
તે આપણાથી અધિક અંશે ભાગ કાઢી ધર્મનો,
સ્થાપે અનાથાશ્રમ દવાખાનાં અને વિદ્યાલયો. ૬૧
દુખથી પીડાતા દર્દીઓ ત્યાં આશરો લેતા જઈ,
કારણ નથી સંસ્થા દવાની અત્ર હિંદુ ધર્મની;
મુકી ધરમને બાજુએ પરધર્મિનું પાણી પીએ,
લોકો બિચારા શું કરે દુખથી પીડાતા હોય તે. ૬૨
હે બંધુઓ ! એ રીત હિંદુ ધર્મની જડ જાય છે,
કારણ તમારા ધર્મનું ધન અન્યથા ખર્ચાય છે;
ત્યાગી તમારી અંધશ્રદ્ધા દેશનું હિત દીલ ધરો,
બુદ્ધિ ખિલાવો બોધીને ઉપદેશ આ અમૃત સમો. ૬૩

ૐ શાન્તિ: શાન્તિ: શાન્તિ.

વિતકની વાતો.

(૧)

ઉંટનો અનુભવ.

હરિગીત

આજે કહું મુજને વિતેલું યાદ લાવી આપને,
છે વાત બહુ વર્ષોતણી, પણ યાદ તાજી છે મ્હને;
હું એક વેળા નીકળ્યો તૈયાર થઇ મુજ ઘેરથી,
વાડાસિનોર લગન હતું, મુજ મિત્રનું તેથી કરી. ૧

વૈસાખ માસ તણા હતા દિન, તે છતાં મન હોંશથી,
નહિ જાઉં તો દુખ લાગશે, મુજ મિત્રને એવું ગણી;
ડાકોરથી સેવાલિયાની ટિકિટ લીધી ટ્રેનની,
બેઠા સવા દસ વાગતાં ગાડીમહિં ડાકોરથી. ૨

મંદાક્રાન્તા

ગાડી ત્યાંથી પવન ગતિએ પાડતી ચીસ જાતી,
બેઠો જાતાં નજર પડતી સૌ દિશાઓ ધુમાતી;

દીસે વૃક્ષો સડક પરનાં દોડતાં હોય જાણે,
હું જાતો, કે તરૂવર જતાં, થાય શંકા મ્હને એ. ૩
વાયે ઝાઝો પવન તરૂનાં પાનને પાડી દેતો,
જાણે ઝૂઝો શ્રમ કરી રહ્યો ગાડીને રોકવાનો;
ગાડી ત્હેને પણ ન ગણુતી, દોડતી દોટ દોટે,
છે વાયુથી મુજ ગતિ અતી, એમ દેખાડતી એ. ૪

ભુજંગી.

ઘણા વેગમાં દોડીને થાકવાથી,
ઉભી ઠાસરા સ્ટેશને તેહ આવી,
જરા થાક ખાઈ ફરી દોટ દીધી,
વળી પૂર્વની રીત તો યાદ કીધી. ૫

ઘણાં પૂલ નાળાં કર્યાં પાર ત્હેણે,
પગે ચાંપતી ચાલતી હોય જાણે;
ઘણા વેગથી હાલતા બેસનારા,
જણાયે બધા ભૂતના દોષવાળા. ૬

શાર્દૂલવિક્રીડિત.

સ્થંભાવી ગતિને વળી સ્થિર થઈ, સેવાલિયે આવીને,
ઉઠયો હું પણ તરત ત્યાં સજ થઇ, જાણે જતી એ રહે;
ઝાંપા માંહિ ઉભો હતો, ટિકિટનો લેનાર ત્યાં તે સમે,
જાણે હસ્ત મિલાવી સર્વ જનનું, સન્માન સ્નેહે કરે. ૭

હરિગીત

હું પણ ચિંતાની હસ્ત, ઝાંપા બ્હાર જઈ ઉભો રહ્યો,
કેવી રીતે ક્યાંથી જવાનું, એમ વિચારી રહ્યો;
છે સાત ગાઉ દૂર અહિંથી ચાલવાનું ધારિને,
વાહન મળે તો ઠીક, એવું ધારતો હું અંતરે ૮

રસ્તો અજાણ્યો મુજથકી, સંગાથ જો સારો મળે,
આનંદમાં જાયે વખત, મ્હેં એમ ધાર્યું અંતરે;
તે સમય આવ્યું યાદ મુજને, બૂટ ગાડીમાં રહ્યા,
કીધી ઉતાવળ ઉતરતાં, માટે રીસાઈ તે ગયા. ૯

મ્હેં દોટ મુકી તરત ત્યાંથી આવિયો ઝાંપામહિં,
અંદર જતાં વાગી સિસોટી, તરત ગાડી ઉપડી;
આશા મુકી *ઉપાનની હું તો પછી પાછો વળ્યો,
બહુ રીસ ગાડીપર ચઢી, પણ સહન સર્વ કરી રહ્યો. ૧૦

ઉભો વિમાસણમાં પડી, કેવી રીતે કરવું હવે,
રે! તાપમાં જોડા વગર, શી રીતથી જાવું હવે;
તે સમયમાં સૌ લોક તો જ્યાં જ્યાં જવાનું ત્યાં ગયા,
સ્ટેશન તણું મેદાન અંદ્દા એકલા ઉભા રહ્યા. ૧૧

શાર્દૂલવિક્રીડિત.

રે! રે! દેવ હવે કરૂં કયમ હું તો, જાઉં કઇ રીતથી,
સંગાથી પણ છે નહિં, ત્યમ વળી સ્વારી જણાતી નથી;

* જોડાની.

ધીકે છે ધુમ્રજાળ સુર્ય નભમાં; અંગાર વર્ષાવતો,
અગ્નિ જ્વાળ વડે દિશા સરવને જાણે દિસે બાળતો. ૧૨

વસંતતિલકા.

વાડાસિનોર અહિંથી ગઉ સાત થાયે,
સો ગાઉ તુલ્ય મુજને મનથી જણાયે;
કેવી રીતે વગર સોબત જૈ શકાશે?
ને દાઝતા પગવડે અજાણુજાણુ માર્ગે. ૧૩

એવો વિચાર કરતો સ્મરતો હરિને,
માથે પ્રચંડ રવિનાં કિરણો સહીને;
સ્વેદે કરી સકળ અંગ ગયું ભિંજાઈ,
ત્રિશંકુ તુલ્ય થઈ ત્યાં ગતિ મ્હારી ભાઇ. ૧૪

હરિગીત.

કંઇ પૂણ્યના યોગે પ્રભુએ દાદ મ્હારી સાંભળી,
મ્હારા સમા દુખિયા ઉભા'તા, દુર ત્યાં બે માનવી;
જાતે જણાતા લોટિયા વ્હોરા ગયો હું તે કને,
મ્હેં પૂછિયું કે "શેઠજી ક્યાં છે જવાનું આપને? ૧૫

તે બોલિયા "વારાસિનોર જવું હમારે સેથજી,
અમ પાસ બોજો છે ઘનો, તેની ભરી છે વેથજી;
કંઇ ગાડી ભાડી ના મળે, સાથો સબત તરકો મરે,
આ બોજ કેમ ઉપારવો, એ ભાંજગર કરિયે અમે." ૧૬

આ વાક્ય રૂપી અમૃતે મુજ તાપ સર્વ ટળી ગયો,
જ્યમ નાવ દેખે ડુબતો; હું તેમ હરખાઇ ગયો;
જે રીત સ્વાતીબિંદુથી આનંદ ચાતકને મળે,
તેવો થયો આનંદ, મ્હારા અંગમાંહિ તે પળે. ૧૭

હું બોલિયો ઓ શેઠ હું વાડાસિનોર જનાર છું,
બહુ વારથી હું કોઈના સંગાતને શોધ્યા કરૂં;
કહે શેઠ "વારૂ થીક છે આપર બધા સાથે જસું,
કંઈ ભારૂ બારૂ ખોલી થંદા પોરના વીદા થસું." ૧૮

એ વાતમાં મ્હેં સંમતી આપી પછી વ્હોરા કહે,
"દેખાય પેલી ફેક્તરી ત્યાં સર્વ જઇએ આપરે;"
ત્યાં એક વ્હોરાનું હતું કમ્પાઉન્ડ ત્યાં સરવે ગયા,
નિશ્ચિંત થઈ બેઠા તહાં સૌ રીતથી સુખિયા થયા. ૧૯

શાર્દૂલવિક્રીડિત.

બેઠા હું સ્થિર ચિત્તથી, પણ ઘણો વાયુ ઉનો આવતો,
થાયે સ્વેદ અપાર, અંગ તપતુ, વ્યાકુળ હીલે થતો;
લાવ્યો નીર કુવા તણું નજીકથી, થોડું શિરે રેડિયું,
સૂતો ખેસ બિછાવીને, પણ તહાં ના ચેન કાંઈ પડયું. ૨૦

વસંતતિલકા.

મધ્યાહ્નનો તરણ સુર્ય નભે તપે છે,
અગ્નિ સમો પવન સર્વ દિશા વહે છે;

દેખાય કંપિત ધરા ધિકતી વરાળે,
જાણે ચઢ્યો પ્રલયનો ઉદધી ઉછાળે. ૨૧

વ્યાકુળ પંખિ પશુઓ તડકે તપીને,
બેઠાં દિસે સ્થિર થઇ તરૂ છાંય માંહે;
દેખાય મારગમહિં નહિ માનવી ત્યાં,
જ્યાં ત્યાં છુપાઇ સરવે તન તાપ ખોતાં. ૨૨

વૃક્ષો પ્રચંડ રવિનાં કિરણો સહે છે,
જાણે ઉભા મુનિજનો તપ આદરે છે;
રાખી ઉઆં શરણમાં પશુ પંખિયોને,
વેઠી પીડા સુખી કરે અતિ ધન્ય ત્હેને. ૨૩

હરિગીત.

થોડો સમય મ્હોરાજી સાથે વાત વિધવિધની કરી,
મધ્યાનની વેળા વિતાવી સ્હેજ કંઇ શાન્તિ થઈ;
ભાડુ મળે તો ખોળવાને બ્હાર મ્હોરાજી ગયા,
થોડા સમયમાં ભાડુ તે નક્કી કરીને આવિયા. ૨૪

રોળાવૃત્ત.

કહે શેઠ “ઓ ભાઈ અમે ગારી બહુ જોઈ,
પાનીં પાનીં થઇ ગૌંયા શંરનો મૌંલો ન કોઈ;
આખર કીધાં ફત અમોએ ભારે ભાઈ,
ભત ભોથમ્યો ભેશ આપશો સંથવો ભાઈ. ૨૫

એક ઉંત પર અમો બે જના બેસી જઇસું,
બીજા પર આગલ સઘલો સામાન ધરીસું;
તેની પાછલ તમો બેસજો નીરાંતેથી,
જરો ન કાંઇ ઉપાય માત કીધી આ યુક્તી." ૨૬

હરિગીત.

મનમાં વિચાર થયો મ્હને, કે ઉંટને અડકાય જો,
કરવું પડે અંઘોળ, કેવી રીતથી બેસાય તો;
રે ! હા કહું ! કે ના કહું ! મનમાં મુઝાગો હું અતિ,
નિશ્ચય કરી હું ના શકયો, કે જાઉં કેવી રીતથી. ૨૭

જો ના કહું તો એકલો કેઉ રીતે મ્હારે જવું,
છે તાપકેરો સમય ને જોડા વિનાનું ચાલવું;
ઇશ્વરતણી મરજી હશે, કે યોગ આવો આવિયો,
માટે સમયને માન આપી, હા કહી ઉભો થયો. ૨૮

શાર્દૂલ વિક્રીડિત.

આવ્યા બ્હાર પછી અમો સજ થઇ, જ્યાં ઉંટ ઉભાં હતાં
વાંકાં અંગ અઢાર યાર નિરખ્યાં, ઉંચું નિહાળી રહ્યાં;
લાંમા હોઠ જણાય, નાક ચપટું, ને કાન ટુંકા ઘણા,
ઢેકા ઉપર ગોઠવ્યા કસકસી, સ્વારી તણા કાઠડા. ૨૯

બેસાડયાં પછી ત્યાં બહુ બળ કરી, બેઠાં બુમો પાડતાં,
જાણે ડોક ઉંચી કરી સ્વારગનો રસ્તો બતાવી રહ્યાં;

લાવ્યા સામન સર્વ પેક કરવા, બે ઉંટવાળા તહાં,
લાંબા દોર વડે બરાબર કસી, યુક્તિથકી ગોઠવ્યાં. ૩૦

સવૈયા એકત્રીશા.

કરી લટકતી બે ટૂંકો તે ડંકાના સરખી દેખાય,
વાંસતણા જે હુતા કંડિયા તે પણ ખેંચી બાંધ્યા ત્યાંય;
હતા રકેબી પ્યાલા ત્હેમાં, વળી રમકડાં રૂડાં જણાય,
મેવો લાવેલા મુંબઇથી તેપણ બાંધ્યો બાજુ માંહ્ય. ૩૧

વળી બીસ્તરા બાંધી દીધા બે બાજુ કરિને સમતોલ,
તે સરવેની ઉપર વળતી બંધ મારીને બાંધ્યો દોર;
પાછળ આસન મ્હારૂં કીધું, બન્યો દેખવા સમો પ્રકાર,
આવ્યું હાસ્ય મ્હને અંતરમાં આ પણ ખરી ખુબી કીરતાર. ૩૨

આજ આપણી સ્વારી ચઢશે, જશે ઠેઠ વાડાસિનોર,
એ પણ એક અનુભવ મળશે, અને મઝા કંઇ પડશે ઓર;
તે સમયે બે વ્હોરાજી તો બીજા ઉંટપર થયા સવાર,
આગળ પાછળ બન્ને બેઠા થયું ઉંટ ઉભું તતકાળ. ૩૩

ભુજંગી.

કહે ઉંટવાળો મ્હને સ્વાર થાઓ,
ઉઠી જાય છે ઉંટ આ તુર્ત આવો;
ત્વરાથી હું ત્હેની જવા પાસ લાગ્યો,
કુદાવી જવા ઠોક કે દૂર ભાગ્યો. ૩૪

હરિગીત.

હુ બોલિયો ઓ ભાઈ ઝાલી હાથ બેસાડો મ્હને,
આ ઉંટની પાસે જતાં બહુ બીક લાગે છે મ્હને;
તે ઉંટવાળાએ મ્હને ટેકો કરી બેસાડિયો,
કે તુર્ત લાંબી ડોકવાળો ઉંટડો ઉભો થયો. ૩૫

હું જોરથી ઝાલી રહ્યો બે હાથથી તે કાઠડો;
લાગ્યું મ્હને પર્વતતણા શિખ્ખર ઉપર જાણે ચઢયો;
જાણે ખરેખર આજ હું વેમાનમાં બેસી ગયો,
મુજ મિત્રની જાને જતાં વરરાય જાણે હું થયો. ૩૬

તે સમય ત્યાં વ્હોરાજીવાળા ઉંટને આગળ કર્યું,
ધીમે ધીમે ત્હેની પછાડી ઉંટ ચાલ્યું માહરૂં;
સુખપાલના ડાંડાસમી કરી ડોક લાંબી ચાલતું,
નીચાં ઉંચો હું થાઉં, આખું અંગ મ્હારૂં હાલતું. ૩૭

વસંતતિલકા.

જાતા હતા સરવ માર્ગ હતો રૂપાળો,
બે બાજુએ તરૂતણી રમણિય હારો;
આંબા તણાં કંઈક ઝાડ ઝુકી રહેલાં,
તેની તળે કંઈક પકવ ફળો પડેલાં. ૩૮

અસ્તાચળે ઉતરતા રવિરાજ જાતો,
સુવર્ણ બીંબ સરખો નભમાં જણાતો;

જાણે રવિ જગતને ઉપદેશ દે છે,
સૈ વસ્તુનો ઉદય અસ્ત જરૂર તો છે. ૩૯
તાતો રવિ કંઈક શાન્ત દિસે બનેલો,
જાતાં યુવા સુધરતો જન હોય જેવો;
અગ્નિસમાં કિરણ શાન્ત થયાં જણાતાં,
જાણે ઠરેલ બનિયો વય વૃદ્ધ થાતાં. ૪૦

હરિગીત.

ચાલ્યાં જતાં ઉંટો અમારાં મેલ એક ગયા અમે,
મુજ ઉંટનો માલિક ત્હેને દોરતો ધીમે ધીમે;
જે ઉંટપર વ્હોરા હતા તે ઉંટ આગળ ચાલતું,
દોરી હલાવે જેમ તેમ રેવાલમાં ચાલ્યુ જતું. ૪૧

મુજ ઉંટ ધીમે ચાલતું, હેલ્લા મ્હને આવે ઘણા,
હું પૂર્ણ કંટાળી ગયો, ગોઠયું નહિં મુજને જરા;
મનમાં વિચાર થયો મ્હને, દોરી લઉં મુજ હાથમાં,
સીધું ચલાવું ઉંટ વ્હોરાજી તણી સંગાથમાં. ૪૨

મ્હેં ઉંટવાળાને કહ્યું, કે આપ તું દોરી મ્હને,
ચાલે જરા ઉતાવળુ તો બેસતાં ફાવે મ્હને;
કહે ઉંટવાળો તે તમોને હાંકતાં નવ આવડે,
પાડી દીયે, ને જાય નાશી દૂર, તોફાને ચઢે. ૪૩

હું બોલીયો બહુ વાર મ્હેં સ્વારી કરી છે ઉંટની,
માટે ચલાવિશ ચાલ સારી બીક રાખિશ તું નહિં;

પણ ઉંટવાળે ના કહી મુજ હાથ દોરી આપવા,
તૈયાર હું તો થઇ ગયો નીચે તુરત ઉતરી જવા. ૪૪

સવૈયા એકત્રીસા.

ઘણી કરી મ્હેં રકઝક ત્યાં તો, દોરી લેવા મ્હારે હાથ.
આખર તે આપી મુજ કરમાં થયો ખુશી હું મનની સાથ;
ઉતાવળું ચાલે તે માટે દોરીને મ્હેં ખેંચી ત્યાંય,
કરી ડોક ઉંચી બહુ ઉંટે ધરવા લાગ્યું પાછા પાય. ૪૫

હું તો ગભરાયો મનમાંહિ, રહી શકયો નહિ સ્થિર લગાર,
બે હાથે મ્હેં ગ્રહ્યો કાઠડો છટકી ગઈ દોરી તે વાર;
ઉપર બાંધેલી ટૃંકોનો અફળાવાથી થયો અવાજ,
ભડકયું ઉંટ મચ્યું તોફાને ગયો તેહનો પૂર્ણ મિજાજ. ૪૬

ગયો પકડવા માલિક ત્હેનો, પણ નવ ફાવ્યો એકે દાવ,
નાઠું સીધી સડકે તે તો થયો કોઈથી નવ અટકાવ;
અફળાયે ઉપરની ટૃંકો ખડખડાટ તેનો બહુ થાય,
તેમ તેમ નાસે બહુ બળથી બૂમ પાડતું ચાલ્યું જાય. ૪૭

વાયુથી પણ વેગ વધારે, ગરૂડ થકી પણ ગતિ અપાર,
મેલ ટ્રેનનું માન મુકાવે, ભરે ફાળ પર જબરી ફાળ;
ખડખડ ભડભડ ખટાખટનું મચ્યું ઘણું ત્યાં તો તોફાન,
તેમ તેમ થઈ દોટ દોટપર નાસે કરતું બહુ ઘમસાણ, ૪૮

લડયા ટ્રંકોબી પ્યાલા સઘળા, માંહો માંહિ કરી વિવાદ,
અંગ ભંગ થઈ પડતા ભોંયે એક એકને પાડી સાદ;

રીસાઇ ચાલ્યાં સર્વ રમકડાં ગયાં એકની પાછળ એક,
ઢેકાએ પણ ટંટા કીધા લઠી વઢીને થાકયાં છેક. ૪૯
થયા બંધ ઢીલા સરવેના ધઓ ધબ્બ તે પડિયાં ભોય,
હુંને ઉંટ વિના તે સમયે રહ્યું ન સાથી બીજું કોય;
મુજ વસ્ત્રો પણ ગયાં વિખાઇ પછી પાઘડી છૂટયો ખેસ,
જોડા જાતા રહ્યા પ્રથમથી હતી ન ત્હેની ચિંતા લેસ. ૫૦
મ્હેં મનમાં નિશ્ચય કીધેલો ઉંટ તણો નવ છોડું સાથ,
બે હાથે ગ્રહી રહ્યો કાઠડો, મડાગાંઠ શી ભીડી બાથ;
ગયું મેલ બે મેલ દોડતું, પણ ધીમું પડયું લગાર;
બાંધેલો મજબુત કાઠડો, તે પણ ઢીલો થયો અપાર. ૫૧

હરિગીત.

આશા રહી નહિ અંતરે ઉપર હવે ટકવા તણી,
નક્કી મરણને શરણ થઇશું એમ થઇ ચિંતા ઘણી;
છેડાયલું છે ઉંટ પડતાં ઠાર મારી નાંખશે,
રે! રે! પ્રભુ હું શું કરૂં, રે! શી ગતિ મ્હારી થશે. ૫૨
મા બાપ મ્હારાં જાણશે કે ભાઇ તો જાને ગયા,
આ કાંણના સંદેશ ત્યાં શી રીત જાશે આપણા;
આ રીતના વિચારમાં હું ઉંટને ચોટી રહ્યો,
પડવા તણો ભય પળપળે મુજ હૃદયમાં વધતો ગયો. ૫૩
એવે નિહાળ્યું એક ઝાડુ આવતું સ્હામે થકી,
તે જોઇ નાહું ઉંટ આડે મારગે રસ્તો તજી;

મ્હેં તો વિચાર્યું મોત આવ્યું આજ બચવાનો નથી,
મુજ મિત્ર કે માબાપનો મેળાપ થાવાનો નથી, ૫૪

ઝાડી જણાયે દૂર ત્હેમાં ઉંટ આ પેસી જશે,
અથડાઈને કો ઝાડ સાથે ઘાટ મ્હારો થઈ જશે,
માબાપ મ્હારાં ક્યાં રહ્યાં, ક્યાં મિત્રનું ઘર માહારૂં,
રે! ઉંટ આ લઈ જાય જ્યાં, ત્યાં આજ જાવાનું થયું. ૫૫

મરવું હવે તો સત્ય છે, મ્હેં એમ મન નિશ્ચય કર્યો,
'જય રામ' કહીને ઉંટથી હું ભોંય પર કૂદી પડયો;
થાતાં ધમાકો માહારો તે ઉંટ બમણું ભડકિયું,
ચારે પગે ભુમરાણ કરતું દૂર તે નાશી ગયું. ૫૬

પ્રભુની કૃપાથી સ્હેજ પણ મુજ અંગને વાગ્યું નહી,
તો પણ શરીમાં વેદના મુજને થવા લાગી અતિ;
રે! રે! સુજ્યું શું આ મ્હને છોકરમતી મ્હેં તો કરી,
હાથે કરી વ્હોરી લીધી આજે ઉપાધી મ્હેં ખરી. ૫૭

સ્વારી કદી કીધી નથી, મ્હેં ઉંટની પણ તે છતાં,
જાહું જણાવી ઉંટની દોરી લીધી મુજ હાથમાં
ત્હેનું મળ્યું ફળ આ મ્હને જીવતાં સુધી ભૂલીશ ના,
સ્વપ્ને કદી પણ ઉંટ સ્હામું આજથી ભાળીશ ના. ૫૮

વસંતતિલકા.

ખંખેરીને સકળ અંગ ઉઠયો ધીમેથી,
આવી ઉભો સડકની નજીક ત્યાંથી;

લાગ્યો પછી મનમહિં કરવા વિચારો,
રે! આજ ક્રોધ કરશે બહુ ઉંટવાળો. ૫૯

વ્હોરાતણું બહુ થયું નુકશાન આજે,
તેથી ખરેખર ઘણા રીસમાં હશે તે;
રે! આજ મ્હેં સરવને બહુ દુઃખ દીધું,
દોરી લઈ કરવિષે અઘટિત કીધું.

હરિગીત.

થોડો સમય એ રીતના વિચારમાં ચાલ્યો ગયો,
સૌ સાથ વ્હોરાજી તણો દૂરથી જણાવા લાગિયો;
ટ્રંકો અને બિસ્તર ઉઠાવી ઉંટવાળા આવતા,
ખાંધે મુકીને કંડીયા બે શેઠ પાછળ ચાલતા. ૬૧

ત્હેની પછાડી ઉંટ ખાલી એક દોરી લાવતો,
મ્હારો પડેલો સર્વ સામાન તેહની પાસે હતો;
મ્હેં દૂરથી દેખી વિચાર્યું, રે! હવે હું શું કરૂં,
રે! આજ આફતથી ઉગરવા, શો જવાબ હવે દઉં. ૬૨

મ્હેં નાટકી અભિનય તણો આરંભ કરવા માંડિયો,
જાણે મ્હને વાગ્યું બહુ હું એમ દર્શાવી રહ્યો;
જાણે ચડ્યો બહુ શ્વાસ તેવી રીત લાગ્યો હાંફવા,
બે હસ્તથી મુજ અંગને લાગ્યો અધિક પંપાળવા ૬૩

મુજ નજીક સર્વે આવતાં મ્હેં ઢોંગ ઝાઝો ત્યાં કર્યો,
સૌ અંગ ભંગ અનેક હોય તેમાં દર્શાવી રહ્યો;

નીચી કરીને ડોક મુખ ઉદ્ગાર દુખના કાઢતો,
ચેષ્ટા સરવના મુખતણી આડી નજરથી ભાળતો. ૬૪

ખાંધે મુકીને કંડીયા વ્હોરાજી ચાલી આવિયા,
શ્વાસે ભરેલા " યા ખુદા " કહી ભોંય પર બેસી ગયા;
લાગ્યા ઘણો અફસોસ કરવા આંખમાં આસુ ભરી.
" ખાના ખરાબી રે ! અમારી આજ ખોદાએ કરી. ૬૫

પ્યાલા રકેબીને રમકરાંના ચુરેચૂરે થીયા,
આપુસની કેરી અને દારમ બધાં કચરાઇ ગીયાં;
તંકો અમારી પન તુતી સૌ રફરતરફ થઇ ગીયું,
રે ! રે ! અમારૂં આજ સતિયાનાસ સર્વ વલી ગીયું. ૬૬

બચ્ચાં ગલે વલગી અમારાં કૂદવા માંરી જસે;
કેસે અમારે માત બાવાજી કસુ લાવા હશે;
આ દેખતાં ખાનાખરાબી તે નિરાસ થઇ જસે,
ધનીયાનીબી આ જોઈ મેનાં મારવા મંદી જસે ૬૭

માથા સુગન રસ્તે થીયેલા આજ અમને આવતાં,
મોતુ થીયું નુકસાન આ સંગાત બામનનો થતાં;
જો અવલથી જાનત અમે હિંદુ બરો ચાલાક છે,
ઉપર ચરી કરીને સલી એ ઉંટને ભરકાવસે. ૬૮

તો સાફ ના પારત અવલથી સાથ તેરી લાવવા,
સામન હમારાની કસી ખાના ખરાબી થાત ના; "

આ વાક્ય વ્હોરાજી તણાં હું સાંભળી દુખિયો થયો,
રે! રે! થયું નુકશાન ઝાઝું એમ વિચારી રહ્યો. ૬૯

ભુજંગી.

તુટેલો દીઠો સર્વ સામાન મ્હેં તો
હસુ કે રડુ એમ થાતુ મ્હને તો,
વિચાર્યું હવે બોલવું કેમ મ્હારે,
ગણાયે નહિં વાંક મ્હારો લગારે. ૭૦

કહ્યું મ્હેં અરે શેઠજી શું થયું આ
તુટયો સર્વ સામાન મારૂં થયું આ;
તમોને થયું આજ તો જાન ભારી,
થઇ તેમ મારી દશા આજ મ્હારી. ૭૧

ખરે મોતના મુખમાં હું ફસાયો,
પ્રભુએ મ્હને મર્ણમાંથી બચાવ્યો;
હશે આજ કો દુષ્ટનું મુખ જોયું,
મળ્યું ઉંટ ગાંડું થયું કામ ભુંડુ.

હરિગીત.

એ ઉંટ બહુ ભડકણુ હશે, એ પ્રથમથી જાણત કદી,
નવગજ નમીને દૂરથી પણ જાત ના પાસે કદી;
પણ કરમના સંજોગથી એવું પ્રથમ જાણ્યું નહિ,
તેથી દશા આપણ સરવની આજ આ રીતે થઈ. ૭૩

કંઈ ખડભડાટ થયો જરા ટૂંકો તણો તે સાંભળી,
નાઠું બરાડા પાડતું, ત્યમ ખડખડાટ વધ્યો અતિ;
સૌ બંધ ઢીલા થઈ ગયા ટંકો તણા અફળાટથી,
તે એક પાછળ એક પડવા લાગિયા પૃથ્વીપ્રતિ. ૭૪

મ્હારી દશા પણ છેવટે એ સર્વના જેવી થઈ,
નાશી ગયું એ ઉંટ સ્હામી ઝાડીમાં પેઠું જઈ;
વાગ્યું મ્હને ઓ શેઠ ઝાઝું, કળ હજી વળતી નથી,
સંગાથમાં આવ્યો તમારી તો થઈ આવી ગતિ. ૭૫

મ્હેં વાત સરવે નાટકી અભિનય કરી માંડી કહી,
તે સાંભળી વ્હોરાજીના હૃદયે અસર જબરી થઈ;
પળવાર તે પોતા તણા નુકશાનને ભૂલી ગયા,
આંખો મહિં આંસુ હતાં પણ બેય હસવા લાગિયા. ૭૬

હું બોલિયો ઓ શેઠ મ્હારા અંગમાં દુખ થાય છે,
ને આપ આમ હસી રહ્યા, એ ન્યાય શું કહેવાય છે ?
તે બોલીયા "ભાઈ અમારૂં તો બધું ભાંગી ગીયું,
આજે સીનેમેતર સમુ સઘલું અમોને લાગીયું. ૭૭

આ વાત કરશું કોઇને તે બી હસી પરસે ખરા,
બેજાન સાલા ઉંતરાએ આજ આપરને કરા;"
આ વાક્ય વ્હોરાનાં સુણી, હસવું મ્હને પણ આવીયું,
મુશ્કેલથી ચેહ્યું હતું, તે તરત ખુલ્લું થઈ ગયું. ૭૮

સ્હામા ઉભેલા ઉંટવાળા સર્વ હસવા લાગિયા,
જાણે બધા મુજ એકટીગે મંત્રમુગ્ધ બની ગયા;
સો વાંક મ્હારો એ કળા કરવાથકી પડદે રહ્યો,
મુજ ઉંટવાળો પણ બનેલી સર્વ વાત ગળી ગયો. ૭૯

વસંતતિલકા.

તે ઉંટ નાશી ગયલું દૂર ઝાડી માંહી,
લાવ્યા પછી પકડીને કરી યત્ન ત્યાંહિ;
બાંધ્યો વળી સરવ બોજ મળી બધાયે,
કીધું પછાડી વળી આસન મ્હારૂં ત્યાંયે. ૮૦

એ ઉંટ જે સમય મ્હેં નજરે નિહાળ્યું,
કંપી ઉઠયું તરત ત્યાં સહુ અંગ મ્હારૂં,
જાણ્યું મ્હને ઉંટ પરે પધરાવશે એ,
સર્વ મળી વળી મ્હને સપડાવશે એ. ૮૧

હરિગીત.

તેયાર કીધાં ઉંટ બે તે ઉંટવાળાએ મળી,
ઉપર તરત બેસી જવા શેઠે મ્હને સંજ્ઞા કરી;
મ્હેં તો કહ્યું કે શેઠજી સુખે સિધાવો આંહિથી,
આ ઉંટ ઉપર કોઇ કાળે બેસવાનો હું નથી. ૮૨

બેઠા અજાણે એક વેળા તો થઇ આવી ગતિ,
મરતાં બચ્યો મ્હારા નસીબે આપદા વેઠી અતિ;

આ સમય મુજને " ઉંટ " એવા શબ્દના ઉચ્ચારથી,
સૌ રોમ ઉભાં થાય છે, તો બેસવાથી શું ગતિ ? ૮૩
માટે હવે સાહેબ કરજો માફ મ્હારા વાંકને,
સુખે સિધાવો મારગે, માઠું નહિં લાગે મ્હુને;
હું ચાલતો આવીશ, આપ ગયા પછી આ મારગે,
છે સમય ઠંડા પ્હોરનો માટે હવે ચાલીશ સુખે. ૮૪
વ્હોરા કહે " ઓ ભાઈજી રસ્તો વિકત વેરાન છે,
જાતાં અસુરૂ એકલા નેવું તકા નુકસાન છે;
ચરી જાવ સુખે, ઉંત એ સીધું હવે ચાલું જસે,
ને આ અમારૂ ઉંત બી પાછળ તમારી ચાલસે." ૮૫
વ્હોરા તણી એ વાતમાં વિશ્વાસ મુજને આવિયો,
મનમાં વિચાર કરી પછી હું ઉંટપર બેસી ગયો;
મુજ ઉંટ દોરીને અગાડી ઉંટવાળો ચાલતો,
ને ઉંટડો વ્હોરાજીનો ત્હેની પછાડી આવતો. ૮૬
રસ્તે સુખે જાતા હતા વેળા હતી સમિસાંજની,
લ્હેરો પવનની એક પાછળ એક ચાલી આવતી;
રવિદેવ તો કે વારનો અસ્તાચળે પ્હોંચ્યો હતો,
પણ આભમાં રાતો હજી કંઈ રંગ જામેલો હતો. ૮૭
ધીમે ધીમે પણ ચેનમાં ચાલ્યા અમો જાતા હતા,
બહુ દૂરથી ×બાગી તણા મ્હેલો નજર પડતા હતા;

× વાહાસિનોરના નવાબસાહેબ.

રસ્તે બનેલ બનાવ મુજને યાદ રહિ રહિ આવતો,
હસવી આવ્યાં આ વાત જાણી એમ હું વિચારતો. ૮૮

થોડો સમય થાતાં પછી સર્વત્ર અંધારૂં થયું,
દૂરથી જણાતું જે હતું તે સર્વ બંધ થઇ ગયું;
આકાશમાં તારા તણાં બહુ ઝુમખાં જામી ગયાં,
પંખી તણાં સહુ યૂથ માળા માંહિ વિરામી ગયાં. ૮૯

વાડાસિનોર પછી અમે સુખરૂપથી પ્હોંચી ગયા,
વ્હોરા અને હું તે પછી અંદર જતાં છૂટા થયા;
પત્તા બરાબર મેળવી મુજ મિત્રને ત્યાં હું ગયો,
પૂછી ખબર અંતર પરસ્પર સૌ રીતે સુખિયો થયો. ૯૦

ખાખાવિખી દેખાવ મ્હારો જોઈ સૌ વિસ્મય થયા,
સર્વે મળીને પ્રશ્ન ઉપર પ્રશ્ન કરવા લાગિયા;
રસ્તે બનેલી જે બીના તે સર્વ મ્હેં માંડી કહી,
તે સાંભળીને વાત હસવા લાગિયા સર્વે તહીં. ૯૧

ભુજંગી.

કહે સર્વ આ સાંભળી વાત મ્હારી,
કરી આજ રક્ષા પ્રભુએ ત્હમારી;
ક્ષમા ભાગ્યમાં તે ગુંથી લાજ રાખી,
પ્રીતે સજ્જનોને સમર્પે ભુલાવી ૯૨

સમાપ્ત.

તમોને પૂછશે ભાઈ.

ગઝલ.

અદલ ઈનસાફ જેવારે, થશે કિરતારને દ્વારે,
તમારી થાપણો શી છે, નહિ ત્યાં પૂછશે ભાઈ. ૧
બનાવ્યા બંગલા વાડી, વસાવી કેટલી ગાડી,
દુકાનો કેટલી માંડી, નહિ ત્યાં પૂછશે ભાઈ. ૨
હીરા ને હેમના હારો, વળી મૌક્તિક માળાઓ,
ઘડાવ્યા ઘાટ ફેશનના, નહિ ત્યાં પૂછશે ભાઈ. ૩
મરણ કે લગ્નને ટાણે, જગતમાં માન લેવાને,
કરાવ્યાં ભોજનો ભારે, નહિ ત્યાં પૂછશે ભાઈ. ૪
દુખીનાં દુઃખ ભાગીને, ભુખ્યાને અન્ન આપીને,
ઉગાર્યાં કેટલાં પ્રાણી, તમોને પૂછશે ભાઈ. ૫
કુવા વાવો તળાવો, કે રચાવી ધર્મશાળાઓ,
કર્યાં જન હીતનાં કામો, તમોને પૂછશે ભાઈ. ૬
રખડતાં રંક બાળકને, ઉગાર્યાં આશરો દેને,
ઉઘાડ્યાં દ્વાર વિદ્યાનાં, તમોને પૂછશે ભાઈ. ૭
તમારા દેશને માટે, તમારા ધર્મને સાટે,
કર્યું શું ઉન્નતી અર્થે, તમોને પૂછશે ભાઈ. ૮
તમારા દ્રવ્યથી કેવાં, કર્યાં જન હીતનાં કામો,
અદલ ઇનસાફના દ્વારે, તમોને પૂછશે ભાઈ. ૯

ઉદય અને અસ્ત.

(ચઢતી પડતી)

મંદાક્રાન્તા.

પ્રાતઃકાળે રવિ ક્ષિતિજમાં બાળ રૂપે ઉગે છે,
ને મધ્યાને તરૂણ હિસતો પૂર્ણ તેજે તપે છે;
તે સંધ્યાયે ક્ષિણ થઇ અતિ પશ્ચિમે આથમે છે,
નીચે ઉંચે જતી જન દશા ચક્રની વાટ પેઠે. ૧

જેની ધાકે ધરણી ધ્રુજતી ઉડતા પ્હાડ કું કે,
મૃત્યુ જેના ડરથી ડરતું, આભથી ભીડતા બાથ જે;
તે તો દીઠા પરવશપણે ઝુરતા ગાત્ર ઢીલે,
નીચે ઉંચે જતી જન દશા ચક્રની વાટ પેઠે. ૨

જેના કોષો અખુટ ગૃહનાં દાસ દાસી હજારો,
હાં ? કે'તામાં દશ વિશ ઉઠે, પાર ના વૈભવોનો;
તે મ્હાયત્ને ઉદર ભરવા માર્ગમાં આથડે છે,
નીચે ઉંચે જતી જન દશા ચક્રની વાટ પેઠે. ૩

દૃષ્ટે આભે શિતળ શશિ જે શુક્લપક્ષે વધે છે,
પૂર્ણિમાએ પૂરણ હિસતો સર્વને મોદ દે છે;
તેતો પાછો ક્ષિણ થઇ જતો કૃષ્ણપક્ષ દિસે છે,
નીચે ઉંચે જતી જન દશા ચક્રની વાટ પેઠે. ૪

ઉનાળે રવિ કિરણુથી વારિ ઉંચે ચઢે છે,
વર્ષાકાળે ઘનરૂપ થઈ ભોંય આવી પડે છે;
જે જન્મે તે જરૂર મરતું જે ચઢે તે પડે છે,
નીચે ઉંચે જતી જન દશા ચક્રની વાટ પેઠે. ૫

દેખો બાગે કુસુમ કળિયો પલ્લવોમાં ઝુલે છે,
ફેલાવીને પરિમળ બધે પૂર્ણ આનંદ દે છે;
તે વીલાઈ ધરણી પડતી ડાળમાંથી ખરીને,
નીચે ઉંચે જતી જન દશા ચક્રની વાટ પેઠે. ૬

આ સૃષ્ટિની પડતી ચઢતી રૂપ પાંખો જણાતી,
નીશ્ચે ત્હેની ઝપટ સઘળી વસ્તુને લાગવાની;
થાયે રંકો ધનદ સરખા, રાયનો રંક થાયે,
નીચે ઉંચે જતી જન દશા ચક્રની વાટ પેઠે. ૭

દૈવેચ્છાથી સુખ દુખ સહુ પ્રાણિયો ભોગવે છે.
સુજ્ઞો ત્હેને ગણી સમ પણે એક રૂપે રહે છે;
ને અજ્ઞાની જન હરખ ને શોક મિથ્યા ધરે છે,
નીચે ઉંચે જતી જન દશા ચક્રની વાટ પેઠે. ૮

ગયું ઉડી હરિ ઇચ્છા.

ગઝલ કવ્વાલી.

અલૌકિક બાગનું પંખી, અમારે પાંજરે આવી
મધુરા શબ્દ સુણાવી, ગયું ઉડી હરિ ઇચ્છા. ૧.
ગણીને પ્રાણથી પ્યારૂં, હતું પ્રીતે કરી પાળ્યું;
અમોએ પૂર્ણ સંભાળ્યું, ગયું ઉડી હરિ ઇચ્છા. ૨
હતું કેવું રૂપાળું તે, મનોહર અંગવાળું તે;
હૃદયને રંગનારૂં તે, ગયું ઉડી હરિ ઇચ્છા. ૩
ઉરે આશા ઘણી ધારી, ભણાવ્યાં કેળવ્યું એને;
પલકમાં પાંખ ફફડાવી, ગયું ઉડી હરિ ઇચ્છા. ૪
ઘડી પળ યાદ તે આવે, નયનમાં નીર ઉભરાવે;
છતાં ઉપાય નવ ચાલે, ગયું ઉડી હરિ ઇચ્છા. ૫
અરે ઓ પંખિડા પ્યારા, હૃદય આકાશના તારા;
અમોને ઝુરતાં રાખી, ગયું ઉડી હરિ ઇચ્છા. ૬
મધુરૂં ગાન જે ત્હારૂં, હૃદયને તૃપ્ત કરનારૂં;
અમારા ભાગ્યનું સુખ તે, ગયું ઉડી હરિ ઇચ્છા. ૭
વસીને અન્ય કો સ્થાને મધુરા શબ્દથી ગાજે;
અમારે અંતરે તો છે, ગયું ઉડી હરિ ઇચ્છા. ૮

અમારી પેઠ બીજાને, રખે દેતું દગો વ્હાલા;
ભલે અમને દગો દેઈ, ગયું ઉડી હરિ ઈચ્છા. ૯

હશે આ દેહ જ્યાં સુધી, અમોને યાદ તું રહેશે;
છતાં મન એમ માનીશું, ગયું ઉડી હરિ ઈચ્છા. ૧૦

દુર્દૈવ્ય.

ગઝલ.

અરે દુર્દૈવ્ય નિર્દય તું, વિના વાંકે સતાવે છે;
દુખિને દુઃખ દેઈને, પડ્યાને પાટું મારે છે. અરે૦

કરોડો કિંકરો જેના, હુકમને માન દેતાતા;
કરી નિર્માલ્ય તેં નરને, વને વન તું ભમાવે છે. અરે૦

કરી કરૂણા હજારોને, સદા અન્ન દાન જે દેતા;
કરે અપવાસ તે ભૂખે, છતાં તેને રિબાવે છે. અરે૦

સુવાસિત પુષ્પ શૈયામાં, સદા જે સુખથી સુતા;
કઠણ ભૂમિ ગણી પ્યારી, છતાં ક્યાં નિંદ આવે છે. અરે૦

હવે ના શક્ય તું બાકી, અમોને દુઃખ દેવામાં;
ડુબ્યાને ડુબવાનું શું, મુવાને કોણ મારે છે. અરે૦

બાળ સમાજ અખંડ રહો.

અનુષ્ટુપ.

શાળા રૂપી બગિચાનાં, બાળ પંખિ સુગીતથી
આંખ ને ચિત્ત ઠારે છે, શીલ રૂપ સુગંધથી. ૧

ત્રોટક.

સુખ રૂપ સુગંધ પ્રસારી રહ્યાં,
સુમનો સુમનોહર બાગ તણાં;
હૃદયે અમીનાં ઝરણાં ઝરતાં,
વદનો પ્રફુલ્લીત મધૂકરનાં. ૧
મધુરો મૃદુ નાદ ગજાવી રહ્યાં,
નયને પ્રતિભા પ્રગટાવી રહ્યાં;
પ્રિય બાળ સમાજ તણાં કુમળાં,
કુસુમો મુખડાં મલકાવી રહ્યાં, ૨
મધુરો મધુ મ્હેંકી દશે દિશમાં,
જન મધ્ય સુવાસ સદા પ્રસરો;
પ્રિય ભારત માત તણા હૃદયે,
ફુલમાળ બની સુખથી વિહરો. ૩
વસુધા પર ચંદ્રપ્રભા સરખો,
મહિમા અતુલીત સદા પ્રસરો,
શિશુનાં સદ્ભાગ્ય તણો સવિતા,
પ્રિય બાળસમાજ અખંડ રહો. ૪

વિદ્યારૂપી બગીચાનાં પુષ્પોને.

(સુરતાની વાડીના મીઠા મોરલા. એ રાગ.)

ઓ વિદ્યાવાડીનાં વિકસિત ફૂલડાં,
નયન ઠરે નિરખી મન મોહક રૂપજો;
અમ અંતર મધુકરને લલચાવી રહ્યાં,
પ્રસરાવી સદ્‌ગુણ સુગંધ અનૂપજો. ઓ૦ ૧

કોમળ હૃદય તમારાં પ્યારાં લાગતાં,
નિરમળ લાગે નયન તણા પલકારજો;
ચંદ્રપ્રભા સમ ચરિત તમારાં ઉજળાં,
પ્રગટાવે અમ હૃદયે પ્રેમ અપાર જો. ઓ૦ ૨

જ્ઞાન સમીરે તરૂવર ડાળે હીંચતાં,
પ્રગટે તમ હૃદયેથી અનહદ નાદજો;
તે અમ અંતર મણિધરને ડોલાવતો,
મોહનની મોરલી સમ મોહક સાદ જો. ઓ૦ ૩

આશાનાં અંકુર ઉદ્‌ભવતાં અંગમાં,
તેનો તમ જીવન ઉપર આધાર જો;
અમ શિરે કરી ગુચ્છ તમોને ધારવાં,
ભારત માત તણો કરવા ઉદ્ધારજો. ઓ૦ ૪

ઉત્તમ ફૂળની ઉત્પાદક આ વાટિકા,
તે ફૂળનો તમ અંતરમાં આભાસજો;
જીવન તમારાં ફૂળ રૂપ કરજો શ્રીહરી,
સફૂળ થજો અમ અંતરના અભિલાષજો. એો૦ ૫

વિદ્યા દેવીના ઉપાસકોને.

ઓ વિદ્યા દેવીના દિવ્ય ઉપાસકો,
ગાઓ એ દેવીનાં મનહર ગીત જો;
શ્રેય થવાનું એ સાધન સંસારમાં,
નિશદિન ત્હેના ચરણે રાખો ચિત્ત જો. એો૦ ૧

એ કરશે પરિપૂરણ ઇચ્છા સર્વની,
એ ધરશે શિર ઉપર વરદ્હર હસ્ત જો;
દુર્બુદ્ધિ વિઘ્નોએ હરશે શારદા,
શિઘ્ર સફૂળ એ કરશે કાર્ય સમસ્ત જો. એો૦ ૨

અડસઠ તીરથનું ફૂળ એ માંહિ વસ્યુ,
વસતા ત્હેમાં તેત્રીસકોટી દેવ જો;
અજર અમર થાવાનું સાધન એ વડું,
મોક્ષ પદે પહોંચાડે એ તતખેવ જો. એો૦ ૩

નિર્મળતા તન મનની એહ [illegible],
અભય કવચ એ ધરાવશે તમ અંગ જો;
દેશોદય ભાગ્યોદય એહ કરાવશે,
રાજ્યભક્ત એ બનાવશે નિશંક જો. એ૦ ૪

આ દેશે પરદેશે કીર્તિ પામશો,
દશે દિશામાં ઉજ્વળ થાશે નામજો;
તન મન ધન અર્પીને સેવો શારદા,
અર્પે આશિષ વિપ્ર બુલાખીરામજો.

કર કૃષ્ણ કથામૃત પાન હવે.

ત્રોટક.

મન મૂરખ મોહ મમત્વ તજી,
કર જન્મ સફળ ભગવાન ભજી;
ધર ધ્યાન શિખામણ આ હૃદયે,
કર કૃષ્ણ કથામૃત પાન હવે. ૧

ભટકયો ભવ રાન ભયંકરમાં,
ઠરી ઠામ રહ્યો નહિ કો સ્થળમાં;
બહુ વાર વસ્યો જનની ઉદરે,
કર કૃષ્ણ કથામૃત પાન હવે. ૨

ગયુ બાળપણુ બહુ ખેલનમાં,
યુવતી મન માની યુવાપણમાં;
બનિયો નિરબળ તન વૃદ્ધવયે,
કર કૃષ્ણ કથામૃત પાન હવે. ૩

સુખ છે સ્વપ્ના સમ આ જગનું,
ગણિલે જળ ઝાકળના સરખું;
નવ રંગ પતંગ સમાન રહે,
કર કૃષ્ણ કથામૃત પાન હવે. ૪

જળમાં સ્થળમાં પ્રભુને ગણિને,
ગણિ આત્મસમા જગના જીવને;
દિલમાં દિન રાત દયા ધરને,
કર કૃષ્ણ કથામૃત પાન હવે. ૫

માયાનો તિરસ્કાર.

(તમોગુણજન્ય.)

ઠુમરી—(કાફી, ધનાશ્રી, ભૈરવી)

આંખ ભર્યે શું થાય? હઠીલિ! આંખ ભર્યે૦
ફેરવવા મુજ સરખા પાછળ,
તું વિધ વિધ પલટાય!—હઠીલિ! આંખ૦ ૧
રૂપથી વાણી વિલાસથી મોહથી,
બાંધ્યા તેજ ફસાય!—હઠીલિ! આંખ૦ ૨
હું રસઘેલો તું રસ સૂની.
મેળ હવે નહિ ખાય—હઠીલિ! આંખ૦ ૩
લાજ તજી ઘરબાર તજ્યું વળી,
મિત્ર સગાં ને સહાય;—હઠીલિ! આંખ૦ ૪
તો પણ પાશ તને નવ લાગ્યો,
આ હૈયે રસ ભરાય,—હઠીલિ! આંખ૦ ૫
તું રસમય બન કે તજ પાલવ,
રસ રસ રસ ઉભરાય!—હઠીલિ! આંખ૦ ૬
શું રસમણિ રસરૂપ બનાવે?
રસવણ વિરસ જણાય—હઠીલિ! આંખ૦ ૭

સાગર મણિલાલ નભુભાઇ.

પ્રેમસ્થાન ક્યાં ?

(ગઝલ ભૈરવી.)

આંસુડા મારાં લુવે એ મુરતી કેર' કોણુ છે !
ચાલે જીગર પાણી થઇ, રોકનારૂ કોણુ છે !—આંસુડાં૦ ૧
જામો નિરંતર નામનો, હું પ્રેમનો ઘેલો ફકિર,
એજ જામો એજ ફકિરી, ટાળનારૂ કોણુ છે !—આંસુડાં૦ ૨
છે દુનીયાં ? તો નિત્ય હો; ના છે નહિ; તો શું જુઓ
છે ? ખરી ને છે નહિ: -એનો દિવાનો કોણુ છે !—આંસુડાં૦ ૩
સાચો સદા પ્રેમ, જેશું દુનીયાં બાધી હરામ
દુનીયાં પ્રેમે નથી, તો નીતિ રીતિ કોણુ છે !—આંસુડાં૦ ૪
દુનીયાં પ્રેમે નથી, પણુ પ્રેમની દુનીયાં હજાર,
એ વિરિંચી, એજ વિષ્ણું; એ વિનાનું કોણુ છે !—આંસુડાં૦ ૫
એજ મારૂં નામ, એની શોધમાં ગુલતાન તાન;
દુનીયાં માંનું ફના; એના વિના એ કોણુ છે !—આંસુડાં૦ ૬
એની મઝા અંતર મને, કે જાણે કોઇ પ્રેમીજન;
પામ્યો હું કે પામ્યો નહિ એ પૂછનારૂં કોણુ છે !—આંસુડાં૦ ૪
એજ આંસુમાં મણિ ! ભીની મીંચી રો આંખડી,
ખોલનારાં દૂર રો', એ આફળ ફીરે કોણુ છે !—આંસુડાં૦ ૮

સાક્ષર મણિલાલ નભુભાઈ.

બુદ્ધિનું ચાંચલ્ય.

ભૈરવી ધનાશ્રી કાફી.

ઠુમરી.

શા રસપર ગુલતાન, દિવાની, શા રસપર૦
સાર અસાર ન ભાન, દિવાની શા રસ૦ ૧
પ્રકટ અનલ કરી સેવો ન જાણે,
બાળ કે બળે પ્રાણ દિવાની શા રસ૦ ૨
એક રસ ગ્રહી એક બીજાપર,
દુઃખી થવા ધર ધ્યાન દિવાની શા રસ૦ ૩
એક મુખે ચિતમાં વસ્યું બીજું
નજરે તૃતીય વખાણ દિવાની શા રસ૦ ૪
આ રસ તે રસ ઉભય ન ભાવે,
મરણુ, હાંસિ, વળિ હાણ દિવાની શા રસ૦ ૫
એક પરમરસ-એજ પરમ સુખ,
અચલ ન દ્વૈત-પ્રમાણ દિવાની શા રસ૦ ૬
ત્રિકટ વિવેક વિહાર જડે રસ,
શ્રદ્ધા સબલ મને માન દિવાની શા રસ૦ ૭
શ્રદ્ધા સબલ સકલ ફલ આપે,
પ્રેમલચે લયધ્યાન દિવાની શા રસ૦ ૮

રસ પરમાસ્પદ રસ સુખ સાધન
રસમણિ એકજ જાણુ દિવાની શા રસ૦ ૯

મણિલાલ નભુભાઈ.

અનુભવોર્મિ.

ભૈરવી ગઝલ.

જપીને પ્રેમમંત્રોથી, જગાડયું મેં શું આ આજે !
છતાં જુનું નવું એવું, જગાડયું મેં શું આ આજે !—૧
રસીલું આ નજર ઉભું, અહાથી નાચતું અંગે;
જહાં દેખું તહાં રાચું જગાડયું મેં શું આ આજે !—૨
બકું છું સ્વપ્નમાં કે હું ભુલ્યો છું ભાન જોવાથી;
સ્મૃતિ છે એજ સુરતની, જગાડયું મેં શું આ આજે !—૩
દીઠું પ્હેલાં સ્મૃતિ તેથી, તથાપિ છે નવું નિત્યે;
છે એનું એ રૂપે જુદું, જગાડયું મેં શું આ આજે !—૪
ન જાગ્રત્ કે સુષુપ્તિ છે, ન નિદ્રા કે નથી સ્વપ્નું;
શકે એ આજ ચેતન છે, જગાડયું મેં શું આ આજે !—૫
નથી ડરતો નથી બીહીતો, રહ્યા તુજ રંગમાં રાચી;
ભર્યાં અંગો છે આનન્દે, જગાડયું મેં શું આ આજે !—૬
તું પાડે બૂમ તો હું બૂમ, આંસુ તો હું આંસુ છું;
ત્યારે તું રમત હું છું, જગાડયું મેં શું આ આજે !—૭

તું જા કહેતાં હું જાઉં છું, તું તું તું તું, હું તે એ તું;
છતા છે કોણ તું આવું? જગાડ્યું મેં શું આ આજે !–૮
રહ્યું છાઈ બધે અંગે, સદા રસપૂર્ણ રઢિયાળું,
સદા સુખસારભર પ્યારૂં જગાડ્યું મેં શું આ આજે !–૯
જુદા થાતાં હૃદય લાગ્યું, નિધા તિર્છો રસીલીથી;
અનામી નામ હર તારૂં, જગાડ્યું મેં શું આ આજે !–૧૦

મણિલાલ નભુભાઇ.

પછી ફરીયાદ ત્હારી શું !!

ગઝલ.

સહુ નિજ સ્વાર્થ જોએ તો પછી ફરિયાદ ત્હારી શું !!
ન કો' નિજ સ્વાર્થ ખોએ તો પછી ફરિયાદ ત્હારી શું !?
બન્યા ભક્તો તજી આસક્તિ સઘળી પામવા મુક્તિ;
હૃદય આસક્તિ જો એ તો પછી ફરિયાદ ત્હારી શું !?
કર્યા તપભંગ સૂરોએ જશે સૂરલોક જાણીને;
સૂરોએ સ્વાર્થ શોએ તો પછી ફરિયાદ ત્હારી શું !?
ભગત તારે, ગુણો ગવરાવવા જગમાંહીં પોતાના;
અમૂલે સ્વાર્થી હોએ તો પછી ફરિયાદ ત્હારી શું !?
જનોમાં, દેવમાં, છે સ્વાર્થ એ પ્રભુની પ્રભુતામાં;
ન છોડે સ્વાર્થ કોએ તો પછી ફરિયાદ ત્હારી શું !?

* * * * *

સહુ સુણી લીધા ઉત્તર કે મ્હારો સ્વાર્થ હોએ ત્યાં ;
ન ત્હારો સ્વાર્થ હોએ તો પછી ફરિયાદ ત્હારી શું ! ?

મો. દિવાના.

ચાહ ને સોડા.

ગઝલ.

અમોને ના કદી ચાલે પીધા વિણુ ચાહ ને સોડા,
જીગર આ ચેન ના ભાળે લીધા વિણુ ચાહ ને સોડા.
દઈ ગરમી મહીં ઠંડી અને ઠંડી મહી ગરમી;
મગજને તરબતર રાખે સદાએ ચાહ ને સોડા.
પ્રજાની લોહીને હાડો, ભલેને એ બધાં બાળે;
છતાંએ પ્રાણથી પ્યારી અમોને ચાહ ને સોડા.
શરાબોના શીશા પ્યાલા થકી આલા અમારા છે;
સતત જેમાં ભરાયે છે અમારી ચાહને સોડા.
વદ્યા ધન્વંતરી અમૃત જગતમાં એ જુઠાણું છે;
ખરૂં અમૃત તો અવનિમાં અજબ છે ! ચાહ ને સોડા.
પ્રભુએ ચાહ કે સોડાની બનાવી જો હતે નદિયો ! !
અમે તો ત્યાં જઈ વસતે ને પીતે ચાહ ને સોડા.
અમે તો વર્ણ ને ભેદો મુકી દઈને બધા મનહર;
જગત મારે ભલે ભોડા પીવાના ચાહ ને સોડા.

તિલક સ્વર્ગે સીધાવ્યા.

(શું કહું કથની મારી રાજ—એ રાગ.)

તિલક સ્વર્ગે સિધાવ્યા રાજ, તિલક સ્વર્ગે સીધાવ્યા;
તાજ વગરના તે મહારાજ, તિલક સ્વર્ગે સીધાવ્યા.
હીંદનો હીરો તે હડતાયો, વિર વસ્યો પરલોકે;
તારો ઝળકતો તેહ ખર્યાથી, હીંદ રડે છે પોકે રાજ. તિલક.
પ્રગટ કીધું કેશરી પોતે, કલમ તીક્ષણ કહાડી;
નીડરતાથી લેખ લખીને, ઉંઘતા આર્ય જગાડ્યા રાજ. તિલક.
હીંમત મોટી હીંદની તુટી, ઢાલ તે ઘેંગી ભાગી;
હેઠાં પડીયાં સૈ હથીઆરો, ઉરમાં બરછી વાગી રાજ. તિલક.
વિદેશમાં જઇ દેશતણાં દુ:ખ, નરવિર દાખવનારો;
અડગ રાખી ટેક હમેશાં, સીંહ તે વિચરનારો રાજ. તિલક.
તન, મન, ધનથી હીંદની સેવા, કીધી અનુપમ રીતે;
જેણે જઇને સંકટ વેઠ્યાં, જેમણે પુરણ પ્રીતે રાજ. તિલક.

સ્વરાજ્ય એ મમ જન્મ સીદ્ધ છે, મુજ હકનો કહેનારો;
આર્ય જનોએ એકજ દેખ્યો, ગંગાધરસુત પ્યારો રાજ. તિલક.
પરમકૃપાળુ હે પ્રભુ તુજને, પ્રેમે લાગુ પાયે;
તિલક કેરા આત્માને દેજો, શાન્તી આપ સદાયે રાજ. તિલક.

પ્રભો ! જેવું હતું તેવું ફરી ભારત બનાવી દો !

ગઝલ.

પ્રભો ! જેવું હતું તેવું, ફરી ભારત બનાવી દો !
જૂનું તો છો રહ્યું જૂનું, નવા જગને બતાવી દો !
રજત્ રત્નો સ્ફટિક કંચન, ખનિજ ધનના ખરા રક્ષક;
પહાડોના સદા સાવધ, ખરા પહેરા ભરાવી દો !
અહોનિશ અસ્ખલિત્ વહેતી, સરિત્ જળથી સ્થળે સ્થળનાં
કૃષિ ક્ષેત્રો વિવિધ ધાન્યે, ચતુર્દિશથી છવાવી દો !
વનૌષધથી ભર્યાં ભારે, હરિત્ ઘન વૃક્ષરાજિનાં;
વનો વનરાજ વ્યાઘ્રોની, ભીષણુ ઘોરે ગજાવી દો !
તૃણાગારે જઈ ચરતાં; અહીં તહીં ધેનુનાં વૃન્દે;
સુરીલી ગોપજનની બાંસળી વ્હાલી બજાવી દો !

ફૂલી-ફાલી મનોહર ફૂલવાડી વૃક્ષની ડાળે
  કળાધર કોકીલાના મીઠડા ટહુકા સુણાવી દો!
ગિરિ ગંહ્વર પતિત પાવન, પ્રદાતા મોક્ષનાં તિર્થો,
  તપસ્વિ સાધુ સંતોની, અલખ નથી જગાવી દો!
શતાબ્ધિથી શિખર સૂનાં, અમર સત્ કીર્તિનાં સ્મારક;
  હતાં તેવાં ગગનભેદી, અડગ ઉંચાં ચણાવી દો.
પઠન પાઠન પ્રવૃત્તિની પ્રકર્ષક પર્ણકુટિઓ;
  ગુરૂવર શિષ્ય ગભરૂ, બ્રહ્મચારીથી સુહાવી દો!
સનાતન ધર્મનો સદ્બોધ દેતા શાસ્ત્રના જ્ઞાને;
  હૃદય ઉંડાણથી અજ્ઞાનની આન્ધી ઉડાવી દો!
સુભટ નરવીર રણઘેલા, ધુરન્ધર રાજનીતિજ્ઞો;
  પ્રતાપી કર્મવિરોથી, વરદ કાર્યો કરાવી દો!
સુપુત્રોની સુખી જનની ગૃહિણી ગૃહલક્ષ્મીના,
  પ્રસન્ન વદને ગૃહસ્થોમાં ગૃહાંગણીયાં દીપાવી દો!
અતુલ વૈભવ અને વિજ્ઞાનથી ભૂષિત ભારતની;
  નવા જગથી ભલે ભગવાન! પછી તુલના કરાવી દો!

પરીમલ.

જનસમાજમાં ખાસ વખણાયેલી

નવલકથાઓ.

સુરંગી—મુંબાઈની શેઠાણી. સચિત્ર	૨—૦—૦
મિલન—મંદિર. (સચિત્ર.)	૨—૦—૦
કુમુદકુમારી. (સચિત્ર.)	૨—૦—૦
રતિસુંદરી. (સચિત્ર.)	૨—૦—૦
રત્નગઢની રંભા. (સચિત્ર)	૨—૦—૦
સરોજસુંદરી—સુધરેલો જમાનો.	૧—૮—૦
સ્ત્રીઓની રંગભૂમિ.	૧—૮—૦
સંસાર શેત્રંજ ભાગ ૧ લો.	૧—૮—૦
સંસાર શેત્રંજ ભાગ ૨ જો.	૧—૮—૦
સંસાર શેત્રંજ ભાગ ૩ જો.	૨—૦—૦
કર્મબન્ધન યાને વિધવાની કર્મકથા.	૧-૮-૦
વીર ચહોડ. (વિરરસથી ભરપૂર)	૧-૧૨-૦
વિધિનું વિધાન. (સચિત્ર)	૧—૮—૦
કુંદન અને કુસુમ ભાગ ૧ થી ૮ દરેક ભાગની	૧-૪-૦
સરસ્વતી. (સામાજિક નવલ.)	૧—૪—૦
વનવાસિની. (ઐતિહાસીક)	૨—૦—૦
કુસુમલતા.	૧—૦—૦
કુલિનકાન્તા.	૧—૦—૦
કુસુમકુમારી.	૧—૦—૦
માનવ શયતાન.	૧—૮—૦
પ્રેમપિંજર કે ખુની ખંજર.	૧—૮—૦
સન્મિત્ર કે શયતાન.	૧—૦—૦
વસંત—વિહાર. (ગઝલોનો ભંડાર)	૧—૪—૦

ઓ ભાઈ મરવા દો મ્હને આ છે નકામી જીંદગી,

મ્હારા સમી દુર્ભાગિણીને સાર જીવ્યામાં નથી.

વધુ માટે–**કુલીનની કન્યા** વાંચો.